

مروری تحلیلی بر مشارکت‌های اجتماعی اثربخش زنان در جنگ تحمیلی

(مطالعه موردی: ستاد پشتیبانی جنگ)

متین سادات اصلاحی^۱

چکیده

دوران جنگ تحمیلی و دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین رخداد‌های تاریخ معاصر ایران به شمار می‌رود که ابعاد مختلف آن توسط پژوهشگران و محققان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. با شروع تهاجمات دشمن بعثی، زنان نیز در این دوران به صورت داوطلبانه فعالیت‌های متنوع خود را در ستادهای پشتیبانی جبهه و جنگ شروع نمودند. هدف از پژوهش حاضر بررسی مؤلفه‌های ایثار زنان در حوزه پشتیبانی و حمایت از رزمندگان در طول جنگ تحمیلی ایران و عراق براساس اسناد و مدارک آرشیوی و مصاحبه‌های تاریخ شفاهی است که به صورت کتاب منتشر شده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی درصدد پاسخ به این سوال است که جلوه‌های ایثار زنان در فعالیت‌های ستاد پشتیبانی جنگ در دوران جنگ تحمیلی شامل چه مؤلفه‌هایی بود؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که زنان در بخش تدارک و پشتیبانی جنگ اقدامات ایثارگرانه‌ای را در برطرف نمودن نیازهای رزمندگان مانند تهیه مواد غذایی، جذب کمک‌های نقدی، کمک به رزمندگان مجروح، رخت‌شویی و خیاطی انجام دادند که در نوع خود تأثیرگذار بود. زنان فداکار ایرانی با ایفای نقش خود و به‌عنوان یک عنصر فعال در جامعه، عدم حضورشان را در جبهه با این فعالیت‌ها جبران نمودند و دین خود را ادا نمودند که البته در نوع خود نقش‌آفرین نیز بودند.

واژه‌های کلیدی: زنان، ستاد پشتیبانی جنگ، کمک‌های مردمی، جنگ ایران و عراق، ایثار.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

Analytical review on the effective social participation of women in the imposed war
(Case study: war support headquarters)

Matin sadat eslahi¹

Abstract

The era of imposed war and sacred defense is considered one of the most important events in the contemporary history of Iran, and its various dimensions have been analyzed by researchers. With the beginning of the Baathist enemy's attacks, during this period, women also voluntarily started their various activities in front and war support headquarters. The aim of the current research is to examine the components of women's sacrifice in the field of supporting and protecting the warriors during the Iran-Iraq imposed war based on archival documents and oral history interviews that have been published in a book. This research, with descriptive-analytical method, tries to answer the question that the manifestations of women's self-sacrifice in the activities of the war support headquarters during the imposed war included what components? The results of the research show that women in the war preparation and support department took selfless actions in meeting the needs of the warriors, such as providing food, attracting cash donations, helping the wounded warriors, laundry and sewing, which were effective in their own way. By playing their role and as an active element in the society, selfless Iranian women compensated for their lack of presence in the front with these activities and fulfilled their religion, which of course were role players in their own way.

Key words: women, war support headquarters, public aid, Iran-Iraq war, sacrifice.

1. PhD student of Islamic Iranian History, Faculty of Literature and Humanities, Isfahan University, Isfahan, Iran. Eslahimatin6@gmail.com

مقدمه

وقایع و رخدادها طی فواصل گوناگون با توجه به داده‌های جدید دوباره مورد بازبینی و تحلیل قرار می‌گیرند. تاریخ شفاهی یکی از روش‌های نوین برای استفاده از این اطلاعات جهت بررسی مجدد داده‌ها و ارائه نتایج تازه می‌باشد. منابع تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی دارای تنوع بسیاری است. یکی از علل آن طولانی بودن جنگ تحمیلی بود که سبب شد علاوه بر اسناد و مدارک آرشیوی افراد نیز در ارائه اطلاعات در قالب تاریخ شفاهی اطلاعات فراوانی از جبهه‌ها و خصوصاً عملیات‌ها در اختیار افراد بگذارند. از مهم‌ترین این منابع می‌توان به آزادگان جنگ تحمیلی، جانبازان، خانواده‌های شهدا، فرمانده‌ها، ایثارگران هلال‌احمر، نیروهای فعال جهادگر جهاد سازندگی، خبرنگاران، روحانیون و طلاب اشاره نمود (بختیاری، ۱۳۸۵: ۱۰۰-۱۰۲). در واقع می‌توان اذعان نمود که «تاریخ شفاهی از این نظر دارای اهمیت است که مصاحبه‌شونده خود به شیوه‌ای مستقیم در جریان یک رویداد قرار گرفته یا در یک دوره تاریخی حضور داشته و وقایع را از نزدیک مشاهده کرده و از آنها تأثیر پذیرفته است. در این حالت، اطلاعات مصاحبه‌شونده به‌عنوان منبعی دست‌اول برای پژوهش‌های تاریخی در تاریخ معاصر قلمداد می‌شود» (صالحی، ۱۳۹۵: ۱۷). جنگ ایران و عراق از ۳۱ شهریور شروع و در ۲۹ مرداد ۱۳۶۷ خاتمه یافت. با توجه به گستردگی این جنگ در نقاط مختلف ایران، پژوهشگران تاکنون ابعاد زیادی از این جنگ را مورد بررسی و تحقیق قرار دادند. اهمیت و ضرورت تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق امری اجتناب‌ناپذیر است و رسالت تدوین تاریخ و تبیین فرهنگ دفاع مقدس ایجاب می‌کند تا دوران جنگ ایران و عراق در عرصه‌های مختلف آموزشی، پژوهشی و اطلاع‌رسانی مورد توجه قرار بگیرد (رزاق‌زاده، ۱۳۸۷: ۳۴۹). بُعد نوع‌دوستی و هم‌نوعی هموطنان در کمک به یکدیگر در این برهه زمانی چشمگیر بود. رزمندگان در خط مقدم برای حفظ مرزهای ایران مبارزه می‌کردند و کسانی هم که برایشان حضور فیزیکی مقدور نبود به‌صورت دیگر کمک می‌کردند. زنان در جنگ تحمیلی با ایفای نقش خود در رفتار ایثارگرانه خود،

دیگران را بر خود و خانواده‌شان ترجیح دادند به همین دلیل در این مبارزه نقش مهمی داشتند. برخی از زنان با اعزام به جبهه‌های جنگ در آن منطقه به پرستاری و اعزام بیماران به بیمارستان‌ها به رزمندگان کمک می‌کردند و برخی دیگر نیز توسط رژیم بعثی اسیر شدند که بعد از مدتی مبادله اسرا و آزاد نمودن آنها انجام شد. اما بخش اصلی کمک زنان به جبهه‌ها در بخش پشتیبانی و تدارکات جنگ بود. زنان با روحیه ایثارگری و حمایتگری عاطفی خود دیگر زنان را با خود همراه و آنچه را که مورداحتیاج جبهه بود را فراهم کردند. بنابراین ضروری است که خاطرات آنان در قالب تاریخ شفاهی ثبت و سپس توسط پژوهشگران موردبررسی قرار بگیرد. فرض مهم آن است که زنان با اقدامات ایثارگرایانه خود در فعالیت‌های جهادی در راستای کمک به رزمندگان نقش مهمی را ایفا نمودند و این اقدامات در حمایت و پشتیبانی از رزمندگان مؤثر بود. در حوزه زنان و دفاع مقدس بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته میان‌رشته‌ای بوده است و کمتر به حوزه پشتیبانی جنگ پرداخته‌اند. برای نمونه مافی در کتاب «آشنایان ناآشنا: بررسی نقش زنان در پیشبرد اهداف دفاع مقدس» (۱۳۷۶) به ایثار و فداکاری‌های زنان در بخش‌های مختلف جنگ مانند: خط مقدم جبهه، تشکیلات بسیج خواهران، تجهیز رزمندگان، پرستاری و امدادسانی پرداخته است. جمشیدی‌ها و حمیدی در مقاله «تجربه زنانه از جنگ» (۱۳۸۶)، به تحلیل هجده خاطره از زنان در دوره هشت‌ساله جنگ ایران و عراق اشاره می‌کند و تجربه‌های هر کدام از آنها را مانند تعلیق و تجربه، از جا کندگی، انفجار در ساختار خانواده و مسائل دیگر را به همراه تأثیرگذاری آنها مورد بازبینی قرار می‌دهد. شریف پور و لشکری در مقاله «بررسی نقش زنان در چند داستان کوتاه دفاع مقدس» (۱۳۸۹)، نقش زنان را از دیدگاه جامعه‌شناختی در داستان‌های کوتاه دفاع مقدس بررسی و تحلیل می‌نماید و به نقش هر کدام از آنها نیز موردبررسی قرار می‌دهد. جودکی در کتاب «نقش زنان در دفاع مقدس» (۱۳۹۵) بر نقش چندوجهی بانوان در دفاع مقدس و با رویکردی فرهنگی و اجتماعی به ارزیابی و تبیین سهم زنان در دوران دفاع مقدس می‌پردازد. انصاری در پایان‌نامه خود با

عنوان « بررسی نقش زنان در حوزه دفاع مقدس و انعکاس آن در آثار نویسندگان زن» (۱۳۹۵) به تحلیل آثار نویسندگان در بازگویی خاطرات هشت سال دفاع مقدس اشاره می‌کند و بازنمایی نقش بانوان را در جبهه به تصویر می‌کشد. محمدی مقدم در کتاب « بررسی نقش رزمی پشتیبانی زنان در هشت سال دفاع مقدس در شهرستان جیرفت» (۱۳۹۶) به صورت جزئی نقش پشتیبانی زنان را در طول دفاع مقدس در جیرفت بررسی نموده است. میری در مقاله «بررسی نقش زنان در دفاع مقدس براساس خاطره نوشت یکشنبه آخر (خاطرات معصومه رامهرمزی)» (۱۳۹۸) به نقش قهرمانانه زنان در میهن‌پرستی برهه زمانی دفاع مقدس می‌پردازد و فعالیت‌های جدی این بانو مانند پخش غذا در بین رزمندگان، امدادگری، کار در آشپزخانه را تحلیل می‌نماید. احمدی، در مقاله «بررسی شخصیت‌پردازی زن در سینمای دفاع مقدس با مطالعه موردی فیلم روزهای زندگی» (۱۳۹۸) به نقد نقش زنان در سینمای دفاع مقدس می‌پردازد و اشاره می‌کند که موضوعات کلیشه‌ای مانند حضور زنان در امدادسانی، فعالیت‌های پشت جبهه در نقش مادر و همسر بیش‌تر به چشم می‌خورد. اما در این فیلم، به تمام عرصه‌های حضور زن در این دوران نشان داده شده است. اتابک در کتاب «آینه‌های خاکی: نقش زنان دشتستان در دفاع مقدس» (۱۴۰۱)، به معرفی زنان شهید و جانباز ناحیه دشتستان می‌پردازد و در کنار آن نقش عاطفی آنان را مورد بررسی قرار می‌دهد. رحیمی پردنجانی و آل مؤمن دهکردی در مقاله «آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی زنان در دفاع مقدس» (۱۴۰۱) موانع زنان را در مصاحبه تاریخ شفاهی و سپس به ارائه راهکارهای مناسب جهت برطرف کردن آن می‌پردازد. الماسی در کتاب «آداب طلبگی و نقش طلاب زن در دفاع مقدس با محوریت شهیده فهیمه سیاری» (۱۴۰۲) به بررسی نقش وی به‌عنوان اولین طلبه زن در حضور داوطلبانه در سال‌های آغازین جنگ بررسی می‌کند. با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته، تاکنون پژوهشی در این حوزه صورت نگرفته است. بنابراین مقاله حاضر می‌تواند زوایای مختلف این موضوع را روشن سازد.

مفهوم ایثار

فداکاری یا ایثار به معنای نوع دوستی است اما در معنای دقیق تر برگزیدن و غرض دیگران را بر غرض خویش مقدم داشتن است (دهخدا، ۱۳۵۴: ذیل ایثار). انسان‌ها با مقدم داشتن دیگران بر خود روحیه فداکاری را در خود پرورش می‌دهند و الگویی برای بقیه انسان‌ها می‌شوند. در واقع مفهوم ایثار به معنای کلی ترجیح دادن دیگران بر خود است و فرد از روی قصد و نیت خیر دیگران را بر خود مقدم می‌دارد. دوران جنگ تحمیلی و دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های ایثارگرایانه زنان رقم خورد. زنان با نقش ایثارگرانه خود در لایه‌های پنهان جنگ تحمیلی حضور چشمگیری داشتند. چه به‌عنوان امدادگر، پرستار، پزشک یا همسر و مادران رزمندگان، شهدا و یا در خدمات پشت جبهه (محمدی، ۱۳۸۷: ۴۱۸). مصداق این روحیه را می‌توان در بین خاطرات آنان جستجو کرد. فعالیت‌های زنان در این دوران مملو از ایثار و فداکاری‌هایی است که بدون چشم‌داشت و توقع نیازهای رزمندگان را رفع می‌کردند. فعالیت زنان اغلب برای ستاد پشتیبانی جنگ و جبهه‌ها صورت می‌گرفت. فعالیت‌های آنان در مسجد، حسینیه‌ها، پایگاه‌ها، خانه‌های شهر و روستا انجام می‌شد. ستادهای جبهه کم‌کم گسترش یافتند و روزبه‌روز تعدادشان بیشتر شد. خانه‌های قدیمی هر محله که گاهی محل برگزاری کلاس‌های قرآن و روضه بودند، تبدیل به مکان‌های پشتیبانی جبهه شدند و فعالیت‌های متنوعی انجام می‌شد. خانه شهید اسکندری، خانه شهید آل عمران، خانه شهید آل رضا تا پایان جنگ در زمینه پشتیبانی جبهه فعالیت می‌کردند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۱۷). بسیاری از زنان در آن شرایط وضع مالی چندان خوبی نداشتند اما با این حال کمک به رزمندگان در جبهه برایشان در اولویت بود. برخی از زنان با توجه به توانایی‌هایشان مسئول بخش‌های مختلف می‌شدند و تا انتهای جنگ مدیریت آنجا را بر عهده داشتند. البته برای هر جا قوانین مشخصی را ایجاد کرده بود که کارها با یک روال منظم جلو برود. در برخی اوقات که تعداد عملیات‌ها زیاد می‌شد زنان به‌طور داوطلب حضور داشتند و کارها را رتق و فتق می‌کردند تا کارها زودتر از موعد مقرر تمام

شود (اسکندری، ۱۴۰۲: ۸۶ و ۱۹۱۵۸). صبر و ایستادگی زنان در روزهای دفاع مقدس و چگونگی فعالیت آنها برای کمک به جبهه ستودنی است. روایت‌های این زنان با ایمان و فداکار و تجربیات ارزشمندشان از چگونگی فعالیت هایشان برای دفاع و مقاومت در برابر دشمن برای آیندگان اهمیت دارد (یزدان‌پناه، ۱۴۰۱: ۱۰). بنابراین ثبت این خاطرات و انتقال آن به نسل جدید یکی از مهم‌ترین وظایف پژوهشگران است که می‌بایست در یک چارچوب معین تهیه و تدوین گردد. در واقع زنان در این برهه زمانی که شرایط برای همه سخت و دشوار بود، دیگران را بر خود ترجیح دادند و سعی نمودند تا از طریق کمک در بخش تدارکات و پشتیبانی جنگ نقش ایثارگرانه خود را ایفا کنند.

شکل‌گیری ستاد پشتیبانی جنگ

با شروع جنگ تحمیلی و تجاوز نظامی عراق به جمهوری اسلامی ایران در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، تحولاتی در جامعه رقم خورد که علاوه بر ایجاد خسارت در بخش‌های مختلف، تعداد بسیاری از هم‌وطنان ما بین رفتند. مردم با مشاهده اوضاع جامعه، از طبقات مختلف به جبهه‌ها اعزام و در این نبرد شرکت کردند. با توجه به ماه‌های آغازین جنگ و کمبود تجهیزات و منابع، مردم با کمک‌های نقدی و غیرنقدی خود، بخشی از نیازمندی‌های جبهه‌های جنگ را به عهده گرفتند. البته باید اشاره نمود که این کمک‌ها به شیوه‌های مختلفی به جبهه‌ها سرازیر می‌شد و پایگاه‌های بسیج، مصلاهای نماز جمعه و مساجد و خانه‌ها پشتیبان رزمندگان شدند به طوری که اغلب فعالیت‌ها در این مکان‌ها انجام می‌شد. با گذشت چند سال، این ضرورت ایجاد نمود تا نهادی به صورت منظم و مستمر و با اهداف مشخص شکل بگیرد و فعالیت در این زمینه را ادامه دهد. به همین منظور در سال ۱۳۶۰ نهادی تحت عنوان «ستاد پشتیبانی جنگ» در استان‌های مختلف و شهرستان تابعه تشکیل و شروع به فعالیت نمود. این نهاد طی تنظیم اساسنامه خود، جمع‌آوری، ارسال و توزیع کمک‌های مردمی به جبهه‌ها را هدف اصلی خود عنوان نمود (ساکما:

۹۵/۲۹۳/۶۶۰۸: ۲). بنابراین تمامی اقشار جامعه، ادارات و سازمان‌های دولتی موظف شدند تا از این طریق کمک‌های خود را به جبهه‌های جنگ ارسال کنند. ستاد پشتیبانی جنگ در سال ۱۳۶۲ مکاتبات خود را با ارگان‌های مختلف شروع نمود و نیازهای خود را از قبیل: دستگاه‌های نقشه‌کشی، ماشین‌آلات سنگین، قطعات یدکی، پول نقد، مواد نفتی و سوخت موردنیاز، کاغذ، فولاد، سیمان، خوراک، پوشاک، رادیو، تانکر آب، لوله و تأسیسات، آمبولانس، وسایل نقلیه، میکروفن، زیلو، جارو، وسایل پخت‌وپز و غیره اعلام نمود. (ساکما، ۳۲۰/۴۹۲۹۵: ۱۰)، (ساکما، ۳۲۰/۵۲۹۰۱: ۲۹) ف (ساکما: ۳۲۰/۴۹۰۱۱: ۴۶) (ساکما: ۳۲۰/۴۵۴۸۲: ۳۲۰/۴۵۴۸۲). کالاها و اقلامی که مرتبط با کار فنی و تأسیسات بود توسط شرکت‌های مختلف و سازمان‌های دولتی تهیه می‌شد. در کنار آن لشکرهای مختلف در جبهه، نیازهای ضروری خود را طی نامه‌ای به واحدهای پشتیبانی اعلام می‌کردند (ساکما، ۹۷/۲۹۳/۲۲۰۲۴: ۲۵) (ساکما: ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱: ۹۷/۲۹۳: ۶۹-۷۱). در این بین، تهیه برخی اقلام مانند خوراک و پوشاک به دلیل نیاز بیشتر رزمندگان درخواست زیادی داشت به همین دلیل زنان برای کمک‌رسانی تأمین آن را برعهده گرفتند و با روحیه ایثارگرانه خود و داوطلبانه به انجام آن مشغول شدند که در ادامه به شرح فعالیت‌های آنان خواهیم پرداخت.

مؤلفه‌های ایثار زنان در تدارک و پشتیبانی جنگ تحمیلی

فداکاری و ایثار زنان در جنگ تحمیلی جلوه‌های مختلفی داشت به طوری که نقش آنان در تدارک و پشتیبانی نمود بیشتری پیدا کرد. هر کدام از زنان در نقاط مختلف ایران با توجه به نوع توانایی و شرایط زندگی خود سعی نمودند تا حتی‌الامکان در قسمت تدارک و پشتیبانی جنگ کمک کنند تا بتوانند در این نبرد نقشی داشته باشند. اینک به صورت خلاصه به جلوه‌های ایثار زنان در تدارک و پشتیبانی جنگ تحمیلی می‌پردازیم:

۱. تهیه آذوقه و مواد غذایی

در دوران جنگ تحمیلی، رزمندگان در جبهه فاقد امکانات و تجهیزات بودند و اغلب نیازهای خود را به وسیله بخش تدارکات و پشتیبانی جنگ رفع می‌کردند. یکی از راه‌های جلب کمک‌های مردمی برای رفع نیاز رزمندگان، سخنرانی بعضی از خانم‌ها در جلسات بود که بیان می‌کردند چقدر به حضورشان در جبهه نیاز هست و با گفته‌هایشان به پشتیبانی جنگ کمک می‌کردند (توکلی لشکرجانی، ۱۴۰۱: ۲۷). جهت رفع نیاز رزمندگان مراکز متعددی در شهرها ایجاد شد. به طور مثال عصمتیه یکی از مراکزی بود که در منطقه چهارراه زند و خیابان مسجدی سال ۱۳۵۲ در اهواز با هدف برگزاری کلاس‌های مذهبی تاسیس گردید. با شروع جنگ تحمیلی این مرکز مسئولیت بخشی از کارهای پشتیبانی جبهه را بر عهده گرفت. «در آن زمان که دستگاه تصفیه آب وجود نداشت و در جبهه، آب آشامیدنی کثیف و آلوده بود در درام‌های بزرگ آب می‌ریختند تا گل‌هایش ته‌نشین شود و با یک صافی آشغال‌های رویش را می‌گرفتند تا آب تصفیه شود. سپس آنها را برای رزمندگان ارسال می‌کردند» (اسکندری، ۱۴۰۲: ۶۸). در کنار آن برای قوت گرفتن رزمندگان در جبهه مغز بادام، گردو و پسته‌ها را در پلاستیک‌های کوچک بسته‌بندی می‌کردند تا راحت‌تر در جیب‌هایشان جا شود. این‌طور اگر مشغول عملیات بودند یا غذا دیر می‌شد ضعف نمی‌کردند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۶۹-۷۰-۷۵). هر کدام از زنان با توجه به توانایی‌شان در این بخش کمک می‌کردند. به‌طور مثال برخی از زنان میوه‌های باغ خود را برای جبهه وقف می‌کردند به‌عنوان نمونه «با هماهنگی یکی از زنان محمدآباد کرج که باغ هندوانه داشت بار مزرعه را وقف جبهه کرد، دو نفر از جهادی‌ها یک کامیون هندوانه بار کردند و به سمت جبهه حرکت دادند» (توکلی لشکرجانی، ۱۴۰۱: ۱۱۲). آنان با این کار رزمندگان را بر خود ترجیح دادند و سعی می‌نمودند تا ابتدا نیازهای آنان را رفع کنند. نان و مربا، بسته‌های خشکبار، خوراکی و تنقلات از شهرهای دیگر برای بسته‌بندی

۱. بشکه‌های بزرگ پلاستیکی یا آهنی که برای ذخیره‌سازی آب استفاده می‌شود.

رزمندگان آورده می‌شد (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۵۸). در این بین دفتر بازرگانی، تقاضاهای مرتبط با تهیه مواد اولیه خوراکی را سریع پاسخ می‌داد تا روند کار زودتر انجام شود (ساکما، ۲۴/۲۲۰۲۹۳/۹۷: ۳۴). از دیگر اقلام غذایی، سیصد کیلو ترشی با همکاری خانم‌ها فراهم و به جبهه ارسال شد (توکلی لشکاجانی، ۱۴۰۱: ۱۱۳). یک دامداری در روستای زورگوار شیرها را فرستاد برای ستاد که محصولاتش را به جبهه بفرستند خانم‌ها قسمتی از آن را پنیر و قسمتی دیگر را کره و ماست درست می‌کردند (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۵۰). زنان روستای اجاق قره‌آغاج، باغچه محصولاتشان را که سیب بود برای جبهه کنار گذاشته بودند (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۷۴). تأمین مواد غذایی و خوراک برای جبهه‌های جنگ اغلب توسط بخش پشتیبانی جنگ انجام می‌گرفت. برای مثال «وانت را پر از سبزی می‌کردند و می‌آوردند پایگاه سبزی‌ها را پاک می‌کردیم و می‌شستیم و سرخ می‌کردیم بیشتر کوکوسبزی درست می‌کردیم و به‌صورت ساندویچ می‌فرستادیم خراب هم نمی‌شد» (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۴۳). در کنار تأمین غذا کمپوت هم درست می‌کردند «با شکر و مربا کمپوت درست می‌کردیم، کمپوت سیب و یا گلابی و دیگر میوه‌های فصلی» (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۵۱). در کنار غذا، زنان برای رزمندگان شیرینی هم درست می‌کردند برای مثال می‌توان به کُله کُنجد اشاره نمود که البته پختش هم خیلی طول می‌کشید (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۵۱). بیشتر شیرینی‌هایی درست می‌کردند که ماندگاری بالایی داشت. از شیرینی‌های محلی ایلام «بجی برساق»^۲ توسط زنان درست می‌شد و در نایلون می‌گذاشتند و بسته‌بندی می‌کردند (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۶۸). کوکه نان شیرینی شبیه کلوچه بود که خیلی زحمت داشت و تهیه کردنش هم با نان لواش فرق داشت. مردها نیز در ورز دادن به زنان کمک می‌کردند و بعد با کمک آنان در تنور می‌گذاشتند (توکلی لشکاجانی، ۱۴۰۱: ۹۵). اگرچه پختن نان گاهی در راه رسیدن به جبهه

۱. از شیرینی‌های استان ایلام است که با خرما و کنجد درست می‌شود و بسیار مقوی است.

۲. با شیر و شکر و خمیر یا با روغن درست می‌شد.

کپک می‌زد اما کوکه این‌طور نبود. زنان با توجه به نیاز رزمندگان کارشان را متوقف نمی‌کردند بلکه با یاری یکدیگر در این کار توانایی خود جهت آماده نمودن اقلام غذایی بالا می‌بردند. گزارش‌های ستاد پشتیبانی جنگ حاکی از آن است که رزمندگان مایحتاج خود را اعلام می‌نمودند تا دیگران برای آنها تهیه و ارسال کنند (ساکما: ۲۹۳/۱۶۹۵۵۶: ۲۵-۶۲) (ساکما: ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱: ۵۸). نان یکی از ارزاق اصلی در جبهه بود که به جزو نیازهای ضروری آنان بود. پخت نان با دیگر همسایگان از جمله کمک‌هایی بود که زنان اهواز در خانه‌های یکدیگر انجام می‌دادند آنان نان‌ها را می‌پختند بعد در هوای آزاد یا زیر پنکه پهن می‌کردند تا خشک شود و کپک نزنند. در کنار فعالیت‌های زنان سپاه پاسداران انقلاب در ایام دفاع مقدس در جاده اهواز- خرمشهر برای پشتیبانی از رزمندگان یک آشپزخانه‌ای را با نام بیت‌المقدس راه‌اندازی کرده بود که زنان برنج و حبوبات و لیموعمانی را پاک می‌کردند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۱۴۲ و ۱۴۴). طبق روایت زنان کار نان پختن به دلیل نیاز بیشتر رزمندگان تعطیل نمی‌شد و همواره زنان در کنار تنور مشغول فعالیت بودند. هر گوشه از ناحیه ملارد سنگر شده بود به طوری که رقیه چراغی یکی از زنان جهادی ملارد بیان می‌کند «هر روز ده تا تنور توی ملارد روشن بود» تنورهایی که هر سال درگیر جهاد بودند (توکلی لشکاجانی، ۱۴۰۱: ۲۶ و ۱۰۹). این فعالیت‌ها و تأمین مواد غذایی برای رزمندگان به صورت گزارش در ستاد پشتیبانی جنگ ثبت می‌شد. اهالی شهرستان‌های نجف‌آباد، نطنز، بادرود نیز در تهیه مواد غذایی نقش آفرین بودند (ساکما: ۳۲۰/۴۵۷۱۰: ۶). زنانی که اقلام غذایی را ستاد پشتیبانی جنگ تهیه و آماده می‌نمودند هر کدامشان دارای زندگی متفاوتی بودند اما با توجه به روحیه داوطلبانه و ایثارگرایانه خود سعی می‌کردند تا هر توانایی که دارند در این راه صرف کنند.

بسته‌بندی آجیل در منزل شهید اسکندری (اسکندری، ۱۴۰۲: ۱۹۴)

حضور زنان در مناطق جنگی و پشتیبانی از رزمندگان؛ طبخ و توزیع غذا.

شناسه سند: ۰۳-۲۱

طبخ مربا و مواد غذایی.

شناسه سند: ۰۳-۲۴

آماده سازی و بسته بندی مواد غذایی.

شناسه سند: ۰۳-۶۹

۱. جذب کمک های نقدی (نیکوکاری و احسان)

نیکی کردن و انجام کارهای خیرخواهانه یکی از بهترین مؤلفه‌های ایثار جهت تأمین نیازهای افراد در شرایط سختی می‌باشد. در جنگ تحمیلی این مؤلفه نمود بیشتری پیدا کرد به طوری که زنان با فعالیت خود درصدد جذب کمک‌های نقدی و مالی از دیگران بودند. پول نقد نسبت به موارد دیگر برای خرید مایحتاج رزمندگان، بیشتر لازم بود. برگزاری نمایشگاه توسط معلمان مدارس یکی از روش‌های مؤثر در این زمینه بود. در خاطرات زنان آمده است که معلمان در حیاط مدرسه یک صندوق بزرگی را گذاشته بودند تا دانش آموزان به این امر تشویق شوند و در حد توان خود نیز کمک کنند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۸۵). در واقع جبهه علاوه بر مواد غذایی و وسایل دیگر به پول هم نیاز داشت. بنابراین زنان سعی می‌کردند تا با فروش مواد خوراکی، نیاز آنان را تا حدی برطرف کنند. برای مثال پخت ذرت و فروش آن در زنگ تفریح یکی از این کارها بود (اسکندری، ۱۴۰۲: ۸۶). زنان هرچند وقت یک‌بار با همکاری دیگران آش و عدسی و باقالی می‌پختند و در مدارس می‌فروختند. پول فروش آن را هم به تعاونی سپاه می‌دادند تا نیازهای رزمندگان را برطرف کنند (نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۴۶). مؤلفه ایثار و به بیانی دیگر، دیگران را بر خود مقدم داشتن در زنان جهت کمک به پشتیبانی جنگ مشهود بود. با اینکه زنان در آن برهه زمانی توان کمک مالی نداشتند اما باین‌حال زیورآلات خود را در این راه گذاشته بودند که نمونه‌های آن را زنان در خاطراتشان بازگو کرده‌اند. برخی از زنان گردن بند، گوشواره، انگشتر، طلاهای سنگین و قیمتی را می‌فروختند و در ستاد پشتیبانی برای جبهه هزینه می‌کردند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۳۳). مردم از کمک دریغ نمی‌کردند و هرکسی هرچقدر در توانش بود کمک می‌کرد، یک تومان، دو تومان، پانصد تومان و دیگر مبالغ (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۴۰). برای مثال «یک خانم معلمی که مقطع راهنمایی درس می‌داد از اصفهان آمده بود قروه آن سال عیدی‌اش را داد تا هزینه کنیم برای کمک به جبهه. عیدی‌اش یک سکه بهار آزادی بود» (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۱۷). دانش آموزان و کارکنان مدرسه راهنمایی حکمت کاویان، دبیرستان شبانه فیضیه و دبستان آیت‌الله صدر مبلغ ۶۵۰۰۰ ریال

جمع آوری و به رزمندگان اهدا نمودند (ساکما: ۲۸/۲۲۰/۲۹۳/۹۷: ۴۰). حلقه ازدواج یکی از زنان که نقره بود برای کمک به جبهه داد. زنان سعی می‌کردند برای سرمایه تأمین مایحتاج رزمندگان کمتر از بقیه پول بگیرند و بیشتر خودشان تهیه کنند. یکی از زنان در مصاحبه خود بیان کرده بود که «شش تا انگوی طلا داشتم. هر شش تا را یکجا فروختم سال ۶۲ با پولش گوشت و حبوبات و آرد خریدم تا برای رزمنده‌های جبهه غذا درست کنیم» در جاهای مختلف زنان آش درست می‌کردند و می‌فروختند و پولش را برای جبهه می‌فرستادند. کودکان هم قلک‌هایشان را می‌شکستند و پول‌هایی که به مدت جمع کرده بودند به جبهه می‌دادند (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۸۶ و ۲۲۹ و ۱۵۵). بعضی وقت‌ها مردم آجیل و نقل و این چیزها را می‌خریدند و می‌دادند برای کمک به جبهه ما هم بسته‌بندی می‌کردیم تا بفرستند برای رزمنده‌ها چندتا ماشین آمد و همه بسته‌ها بردند (یزدان پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۸۶ و ۲۴۰ و ۲۲۹ و ۱۵۵). زنان ابتکارات و روش‌های گوناگونی را جهت جذب کمک‌های نقدی و مالی را از خود نشان می‌دادند که هر کدام از آنها نشانگر روحیه ایثارگرانه آنها بود.

پرستاری و کمک به رزمندگان مجروح

یکی از وظایف ستاد پشتیبانی جنگ تربیت نیروی انسانی جهت ارسال به جبهه‌های جنگ بود. پایگاه‌ها به نیروهای متخصص مانند جوشکار، تخلیه گر، آمارگیر، راننده و به‌خصوص امدادگر نیاز مبرم داشتند اما با وجود ارسال نیرو، بخش امدادگری باز هم به نیرو احتیاج داشت (ساکما: ۲۸/۲۲۰/۲۹۳/۹۷: ۳۶). امدادگری و پرستاری یکی دیگر از مؤلفه‌های خودگذشتگی زنان در جنگ تحمیلی بود. پرستاری و درمان مجروحان کار آسانی نبود که هر کسی بتواند از عهده آن برآید. بلکه روحیه ایثارگری و داوطلبانه زنان یکی از مهم‌ترین فاکتورهای اصلی جهت حضورشان بود. یکی از زنان بیان می‌کند که «خیلی از آنها شیمیایی شده بودند و بیهوش بودند. مجروح‌های شیمیایی را در استادیوم آزادی جا داده بودند و زنان جوان‌تر برای جابه‌جایی و

کمک به پرستارها از آنها کمک می گرفتند. ملافه‌هایشان عوض می شد و داروهایشان را می دادیم» (توکلی لشکاجانی، ۱۴۰۱: ۱۲۶). یکی دیگر از زنان خودش کارشناس بهداشت خانواده در دانشگاه علوم پزشکی ایلام بود و در یک درمانگاهی در ایلام به مجروح‌ها کمک می کرد، پانسمان انجام می داد و مجروح و شهید هم تخلیه می کرد (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۴). در دوران جنگ تحمیلی، مراکز بهداشت تبدیل به بیمارستان شده بودند مانند مرکز بهداشت شهرستان نوروزآباد ایلام که کارهای درمانی توسط زنان انجام می شد. یکی از زنان روایت می کند که «تخت مریض را آماده می کردیم، سرم می زدیم، به مجروح‌ها و کارهای اولیه‌شان را انجام می دادیم تا اعزامشان کنند به بیمارستان‌های شهرهای دیگر» (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۵۵). مراقبت از مجروحان و به‌خصوص پاسداران از امورات مهمی بود که زنان داوطلب انجام می دادند «در درمانگاه مراقب مجروحان بودیم که بستری بودند و تا صبح نمی خوابیدیم که مبادا نفوذی‌ها وارد بیمارستان شوند و بخواهند به مجروحان که بیشترشان پاسدار بودند آسیبی بزنند» (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۵۶). در کنار پرستاری از مجروحان، زنان به مراکز انتقال خون می رفتند و خون اهدا می کردند. کارهای امدادسانی، کمک‌های اولیه و تزریقات جنگ‌زده‌ها نیز بر عهده زنان داوطلب بود (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۴). در بخش داخلی، نگهداری همه مجروحان شیمیایی، موج گرفته، مسموم و بیماری‌های عفونی را بر عهده زنان امدادگر گذاشته بودند تا مراقبت لازم از آنان داشته باشند (نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۰۷).

عیادت از رزمندگان مجروح (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۸۳) درست کردن غذاهای مقوی و سوپ و چیزهای دیگر از دیگر فعالیت‌هایی بود که زنان برای رزمندگان مجروح در بیمارستان انجام می دادند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۹۰). زنانی که امدادگری را یاد گرفته و آموزش دیده بودند به جبهه اعزام می شدند و داوطلبانه، پانسمان و تزریقات و کارهای امدادسانی به مجروح‌ها را انجام می دادند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۴۴). به‌طور مثال زمانی که مجروح‌ها را با هلیکوپتر انتقال می دادند به بیمارستان طالقانی در کرمانشاه، مجروحان را از طبقات بیمارستان به پایین

پناهگاه می‌بردند تا برای بمباران آسیب نبینند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۷۷). برخی دیگر از زنان به صورت داوطلبانه به عنوان نیروی امدادگر وارد بخش داخلی بیمارستان می‌شدند (میرعالی، ۱۳۹۹: ۳۰۰). زنان در کنار فعالیتشان در بیمارستان به مردم عادی هم کمک‌های اولیه را آموزش می‌دادند. در واقع زنان سعی می‌نمودند تا اطلاعات خود را به دیگران انتقال دهد به همین منظور آموزش‌ها را هر جا که امکان داشت انجام می‌دادند. به طور مثال هر جایی که مردم جمع می‌شدند و تمایل داشتند دوره را ببینند کمک‌های اولیه را آموزش می‌دادند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۸۱). پرستاری و کمک به مجروحان جنگی یک روحیه ویژه‌ای می‌خواهد که هر کسی از عهده آن بر نمی‌آید. با توجه به نمونه‌های ذکر شده، مراقبت دقیق و صمیمانه زنان از مجروحان جنگی و امداد رسانی به آنها یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های نوع دوستی و وظیفه‌شناسی است که فهم آن را می‌توان در از خود گذشتگی و ایثار دید.

۱. رختشویی (لباس رزمندگان و مجروحان)

روایت سال‌های جنگ تحمیلی تنها به جبهه و رزمندگان ختم نمی‌شد، لایه‌های پنهان جنگ مخصوصاً در قسمت‌های مختلف خاطرات زنان مشهود است. رختشویی و شستن لباس‌های رزمندگان و مجروحان یکی از فعالیت‌های ایثارگرانه زنان در جنگ تحمیلی بود که هر کدام از زنان با توجه به موقعیت‌های خود در این امر سهیم بودند. برای مثال یکی از زنان روایت می‌کند که در یک حمام عمومی به نام حاج‌علی غلامی در بلوار سیدالشهداء «لباس‌ها، ملافه و پتوهای رزمندگان را می‌شستند. آنها را توی حوض و توی تشت‌های بزرگ پلاستیکی می‌شستیمشان با پودر کلر که به آب می‌زدیم، ضد عفونی می‌کردیم» (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۹۰). خانه‌های مختلف هم در این امر مشارکت داشتند. به عنوان مثال خانه آل رضا محل شست‌وشو و ترمیم لباس‌های رزمندگان بود (اسکندری، ۱۴۰۲: ۵). یکی از مدارس نیز به نام مهشاد شیرازی در منطقه کمپلوی شمالی اهواز به منظور مشارکت، چند تا از کلاس‌های خود را به رختشویخانه اختصاص داده بودند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۳۹). البته رختشویخانه‌ها محل خاصی

نداشتند و به دلیل حجم زیاد لباس‌ها، زنان خود را ملزم می‌نمودند تا در هر جایی که مقدور بود زودتر لباس‌ها را تحویل رزمندگان دهند. آنچه برایشان اهمیت داشت سرعت بخشیدن در کار و مشارکت در این امر بود. برای نمونه می‌توان به یکی از معلمان اهوازی اشاره نمود که به دلیل نداشتن وقت برای رفتن به مکان‌های پشتیبانی جنگ لباس‌های رزمندگان را در گوشه حیاط خانه می‌شست و مجدد تحویل می‌داد (اسکندری، ۱۴۰۲: ۳۴). گاهی اوقات تعداد لباس‌ها آنقدر زیاد بود که برخی از زنان اهوازی آنها را به خانه می‌بردند و با پریموس سریع خشک می‌کردند تا برای روزهای بعد آماده باشد (اسکندری، ۱۴۰۲: ۳۱). تلاش‌های بی‌وقفه زنان در این امر و تحمل نمودن مشکلات آن نشانگر رفتار ایثارگرانه آنها بود. یکی از زنان روایت می‌کند که «تشک‌ها را می‌انداختیم توی حوض، هرچه آب توی حوض بود، تشک‌ها جذب می‌کردند. خیلی سنگین می‌شدند. هر کدام را چندبار می‌انداختیم توی حوض و در می‌آوردیم تا خونش شسته شود. بعد از لکه‌گیری و تایید زدن هم باز چند بار توی حوض آب کشی می‌کردیم با تانکر برایمان وایتکس می‌آوردند» (میرعالی، ۱۳۹۹: ۱۱۸). از حجم لباس‌ها و پتو کم نمی‌شد بلکه روزبه‌روز بیشتر می‌شد «پتوها را توی تشت خیس می‌کردم، تایید می‌زدم و با پا می‌رفتم رویش. بعد روی زمین پهن می‌کردم و شیلنگ آب را می‌گرفتم بهش. پتوهای زیادی را از جبهه می‌آوردند و کُپه‌کُپه می‌انداختند روی هم. هرچه می‌شستیم بیشتر می‌آوردند» (میرعالی، ۱۳۹۹: ۱۹۶). زنان چادرهایشان را به کمرشان گره زده بودند و با وایتکس و پودر رختشویی ملافه‌ها و لباس‌های خونی را لکه‌گیری می‌کردند (نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۰۰). اگرچه در بین ملافه‌ها و لباس‌ها تکه‌های گوشت و پوست مجروحان و شهیدان مشهود بود اما مادران با دقت فراوان آنها را جمع و غسل می‌دادند و در محوطه زیر خاک دفن می‌کردند تا در بین لباس‌ها چیزی نماند (میرعالی، ۱۳۹۹: ۲۴۸ و ۵۵ و ۳۳۳). به تدریج اطراف رختشویخانه محلی شده

بود برای دفن تکه‌های پاره‌پاره بدن شهدا و مجروحان (نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۰۰). زنان با دیدن تکه‌های پیکر شهدا روحیه‌شان را نمی‌باختند و نمی‌گذاشتند این مصیبت‌ها آنان را خسته کند. کار در بخش رختشویخانه صبر و روحیه‌ی خاصی می‌خواست به‌طوری که زنان علاوه بر مشاهده صحنه‌های دلخراش، دچار آسیب‌های چشمی و تنفسی نیز می‌شدند. یکی از زنان روایت می‌کند که «داخل رخت‌شویی بوی تاید و وایتکس لحظه‌ای قطع نمی‌شد و هرروز شدیدتر از روز قبل بود. من آب‌کشی می‌کردم. باین‌حال از بوی خون و وایتکس خیلی آب از چشمان می‌آمد» (میرعالی، ۱۳۹۹: ۲۱۰). البته لباس‌های شیمیایی را جدا می‌کردند اما برخی اوقات لباس‌های شیمیایی را اشتباهی رخت‌شویی می‌آوردند. زمانی که آنها را می‌شستند دست‌هایشان خارش می‌گرفت و تاول می‌زد (میرعالی، ۱۳۹۹؛ نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۰۳). حجم زیاد کارها و بالطبع ضدعفونی نمودن مکرر لباس‌ها سبب شد تا بسیاری از زنان آسیب‌های ریوی و پوستی زیادی ببینند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۸) اما باین‌حال زنان از این کار خیرخواهانه دست‌نکشیدند و با روحیه ایثارگرانه خود به شستن ملافه‌ها و لباس‌های رزمندگان مشغول شدند. خانم‌های بهداشت در بازدید از مراکز و مشاهده این وضعیت، جعبه‌های پماد (ویتامین آ) را برای زنان در رختشویخانه‌ها می‌آوردند تا پوست دست‌هایشان از آسیب مصون بماند (میرعالی، ۱۳۹۹: ۱۷۴). در آن شرایط کسی حاضر نبود کارش را به دلیل خارش و التهاب دست‌هایش کنار بگذارد به همین دلیل برخی برای زنان دستکش می‌آوردند تا مشکلاتشان کمتر شود (نیکدل، ۱۳۹۹: ۱۰۴). اما باین‌حال، زنان دست از کار نکشیدند و علاوه بر آسیب‌های جدی مانند اختلال‌های تنفسی و مشکلات پوستی به فعالیت خود ادامه دادند. فعالیت زنان در رختشویخانه علاوه بر احساس باارزش بودن، روحیه‌شان را قوی ساخت به‌طوری که اسم رختشویخانه را کارخانه انسان‌سازی نامیده بودند (میرعالی، ۱۳۹۹: ۱۵۷ و ۲۷۹). زنان با کمک در این بخش و با اتکا بر قدرت شجاعت و روحی خود توانستند به‌عنوان یک الگوی ایثار، صبر و مقاومت شناخته شوند.

شست و شوی لباس های رزمندگان در پایگاه شهید علم الهدی اهواز (چایخانه)

(اسکندری، ۱۴۰۲: ۱۹۴)

شست و شوی پتو و لباس رزمندگان

شناسه سند: ۱۲۱-۰۳

آماده‌سازی؛ شست‌وشوی لباس رزمندگان

شناسه سند: ۰۳-۱۳۲

۲. خیاطی و دوخت لباس

تهیه لباس و در کنار آن خیاطی در بخش پشتیبانی و جنگ عموماً توسط زنان به دلیل مهارت در انجام این کار صورت می‌گرفت. لباس‌های جدیدی که به تن شیمیایی‌ها می‌کردند توسط زنان دوخته می‌شد. به این صورت که لباس‌ها را شبانه‌روز می‌دوختند و برای مجروحان شیمیایی آماده می‌کردند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۱۰). در پایگاه بسیج برادران، سیزده دستگاه چرخ صنعتی با پیگیری‌های یکی از زنان خیاط کرمانشاهی راه افتادند در کنار آن اتو هم با پیگیری‌های مسئول تدارکات سپاه شهید چراغی تهیه شد. زنان بی‌وقفه در این امر مشارکت داشتند البته خیاط‌خانه تا سال ۶۵ دایر بود. پارچه‌ها با همکاری خود مرکز سپاه به پایگاه‌ها آورده می‌شد. در بعضی اوقات تأمین پارچه با انعقاد قرارداد با کارگاه جهت دوخت لباس انجام می‌گرفت (ساکما: ۳۲۰/۵۳۲۰۵: ۴) پارچه‌ها با توجه نوع مصرف رزمندگان دسته‌بندی می‌شد. پارچه‌های خاکی برای دوختن شلوار و لباس برای رزمنده‌ها، پارچه‌های معمولی برای دوختن

ملافه برای بیمارستان و لباس برای مجروح‌ها اختصاص داشت (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۱۲۲). فعالیت خیاطخانه‌ها و فعالیت زنان زیر نظر سپاه و بسیج بود. در کنار آن دوختن لحاف و تشک که بزرگ‌تر از بقیه بود و بالطبع جای بزرگی باید انجام می‌گرفت را از قاسمیه به حسینیه شهر قروه که وسیع‌تر بود منتقل نمودند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۱۵). علاوه بر دوخت لباس‌های رزمندگان، لباس‌های زمستانی نیز در کنار لباس‌های دیگر توسط زنان تهیه می‌شد. برای نمونه یک مادر شهید از اصفهان به قروه آمد و یک ماشین بافتنی که در خانه‌اش بود را برای رزمندگان آورد و گفت «این ماشین فقط برای جبهه لباس می‌بافه. لباس بافتنی گرم که رزمنده‌ها توی زمستون سردشون نشه» (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۱۸). در کنار آن برای رزمنده‌های جبهه، شل می‌دوختند که در موقع برف و باران استفاده کنند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۲۹۸). اگرچه مردان در جبهه مشغول نبرد بودند اما زنان در بخش پشتیبانی جنگ نیازهای آنان را تأمین می‌کردند به طوری که در مدرسه و فصل زمستان دانش‌آموزان را تشویق می‌کردند که شال و کلاه ببافند و اغلب درس حرفه‌وفن به این امور اختصاص داده شده بود (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۴۳). همه شهرها در این امر مشارکت داشتند به طوری که آمار کمک‌های مردمی اقلام تدارکاتی مانند تأمین پوشاک از استان‌های بوشهر، زنجان، اصفهان و چهارمحال و بختیاری نیز توسط ستاد پشتیبانی جنگ به ثبت رسیده است (ساکما: ۳۲۰/۴۵۴۸۲: ۱۰). روحیه گذشت و ایثار در بین تمام زنانی که فعالیت می‌کردند دیده می‌شد. رضایت درونی آنان از این کار و کمک در راه خدا سبب می‌شد تا خستگی و مشقت را احساس نکنند و با قوای بیشتر به انجام فعالیت خود بپردازند. در این پایگاه‌ها قوانین خسته‌کننده و خشک حاکم نبود و هرکسی با توجه به توانایی که داشت کارها را انجام می‌داد. برای نمونه برخی از زنان که حضورشان در بخش پشتیبانی جنگ مقدور نبود، کاموا را برای بافتن شال و کلاه و دستکش می‌بردند و خانه می‌بافتند و بعد هم می‌آوردند و تحویل می‌دادند (یزدان‌پناه قره‌تپه، ۱۴۰۱: ۵۹). برای همکاری و مشارکت دیگر زنان در قسمت خیاطخانه پایگاه شهید علم‌الهدی (چایخانه)

گاهی علاوه بر ترمیم لباس‌ها، لباس نو برای پزشکان و رزمندگان دوخته می‌شد که به آن در اصطلاح «نودوزی» گفته می‌شد (اسکندری، ۱۴۰۲: ۴۳). گاهی اوقات حجم کارها به‌طوری زیاد بود که می‌بایست در مدت‌زمان کم آماده می‌شد. به‌طور مثال سیصدتا کلاه برای پاه‌لازم بود که زنان با خرید کاموا و کمک به یکدیگر در خانه‌های خودشان درست می‌کردند و بعد از آنها جمع‌آوری می‌شد (توکلی لشکاجانی، ۱۴۰۱: ۱۱۷). با تغییرات آب و هوایی در جبهه و نیاز رزمندگان به پتو، زنان خانه‌دار خوزستان با جمع‌آوری پتو در خانه‌هایشان با کمک دیگران، توانستند به جبهه ارسال کنند (اسکندری، ۱۴۰۲: ۶۹-۷۳). زنان در این برهه زمانی همواره پشتیبان و حامی خوبی برای رزمندگان بودند و فعالیتشان محدود به موارد خاصی نمی‌شد. آنچه در این مؤلفه اهمیت داشت، نگاه دقیق آنان به برطرف‌نمودن نیاز رزمندگان مانند تهیه لباس‌های مختلف با توجه به شرایط آب و هوایی بود.

دوخت لباس برای رزمندگان.

دوخت و ترمیم لباس‌های رزمندگان

شناسه سند: ۱۱۲-۰۳

نتیجه گیری

جنگ ایران و عراق، یکی از مهم‌ترین وقایع تاریخ معاصر به شمار می‌رود که پیامدهای متعددی را در بخش‌های مختلف جامعه در بر داشت. در این دوران آحاد جامعه با همبستگی و اتحاد توانستند از این شرایط بحرانی و سخت گذر کنند و الگوی مقاومت و ایثار خود را به دیگران نشان دهند. زنان در این برهه زمانی فعالیت چشمگیری داشتند به طوری که در خاطرات و روایت‌های آنان مشهود است. آنها با توجه به نیازهای روزمره و اولیه رزمندگان فعالیت خود را از شروع نمودند و با ایجاد پایگاه‌های مختلف در خانه، مدارس و حسینیه‌ها زنان دیگر را در این امر شریک نمودند. زنان با مقدم داشتن دیگران بر خود به عنوان الگوی ایثار در دوران دفاع مقدس شناخته شدند. زنانی که در ستاد پشتیبانی جنگ فعالیت می‌کردند هر کدامشان زندگی پرفرازونشیبی داشتند اما با این حال، برنامه‌ریزی می‌کردند تا بخشی از وقت خود را در پایگاه‌ها صرف برطرف نمودن نیازهای رزمندگان می‌کردند. آنچه در تحلیل این مؤلفه‌ها مشهود است

روحیه داوطلبانه و ایثار و گذشت در زنان بود که بدون چشمداشت فعالیت می‌کردند. آماده‌نمودن غذا و مواد غذایی یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های زنان بود به طوری که هرکدام از زنانی که در پخت نان، مربا، بسته‌های خشکبار و دیگر موارد تبحر داشت آن را انجام می‌داد. کمک‌های نقدی و جمع‌آوری پول یکی دیگر از راهکارهای دیگر بود که زنان با تشویق افراد کمک‌های نقدی را جذب می‌نمودند. زنانی که مهارت امدادگری داشتند در بخش‌های مختلف درمانگاه‌ها و بیمارستان به رزمندگان مجروح کمک می‌کردند. اغلب، زنانی این امورات را انجام می‌دادند که روحیه خود را حفظ کرده بودند و به صورت داوطلبانه در این حوزه فعالیت می‌کردند. با توجه به عدم امکانات موجود، رخت‌شویی و شستن لباس‌های رزمندگان بر عهده زنان بود. خانه‌ها، حمام‌ها و حسینیه‌ها به مرکزی تبدیل شده بودند که روزانه لباس‌های کثیف باید شسته و تحویل جبهه داده می‌شد. البته در کنار آن بسیاری از زنان دچار آسیب‌های تنفسی و مشکلات پوستی شدند. دوخت لباس و ترمیم آنها در خیاطخانه‌هایی که توسط زنان ایجاد شده بود انجام می‌گرفت. علاوه بر آن زنان در این بخش، لباس‌های بافتنی و مخصوص زمستان را برای رزمندگان آماده می‌کردند. فعالیت‌هایی که زنان در بخش‌های مختلف انجام می‌دادند لازمه آن، اتحاد و همبستگی بین آنان بود. جنگ با اینکه امنیت را از مردم گرفته بود اما دل‌ها را به هم نزدیک کرد. بنابراین زنان توانستند بسیاری از مشکلات موجود را با داشتن روحیه ایثارگرانه و داوطلبانه خود هموار کنند.

کتابنامه

الف) اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی (ساکما): ش.بازیابی ۹۵/۲۹۳/۶۶۰۸؛ ۲؛ ۳۲۰/۴۹۲۹۵؛ ۱۰؛ ۳۲۰/۵۲۹۰۱؛ ۲۹؛ ۳۲۰/۴۹۰۱۱؛ ۴۶؛ ۳۲۰/۴۵۴۸۲؛ ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱؛ ۶۹-۷۱؛ ۹۷/۲۹۳/۲۲۰۲۴؛ ۳۴؛ ۲۹۳/۱۶۹۵۵۶؛ ۲۵-۶۲؛ ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱؛ ۵۸؛ ۳۲۰/۴۵۷۱۰؛ ۶؛ ۹۷/۲۹۳/۲۲۰۲۸؛ ۴۰.

۲۵۶ نشریه علمی تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی، سال پنجم، شماره ۱۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس: شناسه سند ۰۳-۲۱؛ ۰۳-۲۴؛ ۰۳-۶۹؛ ۰۳-۱۲۱؛ ۰۳-۱۳۲؛ ۰۳-۱۱۲-۰۳؛ ۱۰۲-۰۳.

ب) کتاب

- جودکی، محمدعلی، نقش زنان در دفاع مقدس، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵.
- الماسی، زهرا، آداب طلبگی و نقش طلاب زن در دفاع مقدس با محوریت شهیده فهیمه سیاری، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، ۱۴۰۲.
- مافی، فرزانه (۱۳۷۶)، آشنایان نا آشنا: بررسی نقش زنان در پیشبرد اهداف دفاع مقدس، تهران: کنگره بررسی نقش زنان در دفاع و امنیت، ۱۳۷۶.
- اتابک، محمد کاظم، آینه‌های خاکی: نقش زنان دشتستان در دفاع مقدس، بوشهر: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (استان بوشهر)، ۱۴۰۱.
- محمدی مقدم، سنبل، بررسی نقش رزمی پشتیبانی زنان در هشت سال دفاع مقدس در شهرستان جیرفت، تهران، انتشارات ماهواره، ۱۳۹۶.
- داود الموسوی، سیده زهرا، اگر نبودند...: نقش نظامی و پشتیبانی زنان استان سمنان در هشت سال دفاع مقدس، تهران، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، ۱۳۹۷.
- دهخدا، علی‌اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
- یزدان پناه قره‌تپه، زهره، دایه کان ایستاده‌اند، تهران، راه یار، ۱۴۰۱.
- میرعالی، فاطمه، حوض خون: رختشویی سال‌های دفاع مقدس به روایت زنان، تهران: راه یار، ۱۳۹۹.
- توکلی لشکجانی، نرجس، ما هم جنگیدیم: روایت زنان ملارد از پشتیبانی دفاع مقدس، تهران: راه یار، ۱۴۰۱.
- نیکدل، سمانه، روایت زندگی صغری بستاک امدادگر بیمارستان شهید کلانتری اندیمشک، تهران، راه یار، ۱۳۹۹.

ج) مقاله

احمدی، فاطمه، «بررسی شخصیت‌پردازی زن در سینمای دفاع مقدس با مطالعه موردی فیلم روزهای زندگی»، مجله مطالعات دینی رسانه، دانشگاه صدا و سیما دانشکده دین و رسانه، دوره ۱، ش ۱، ۱۳۹۸، صص ۱۱۳-۱۳۸.

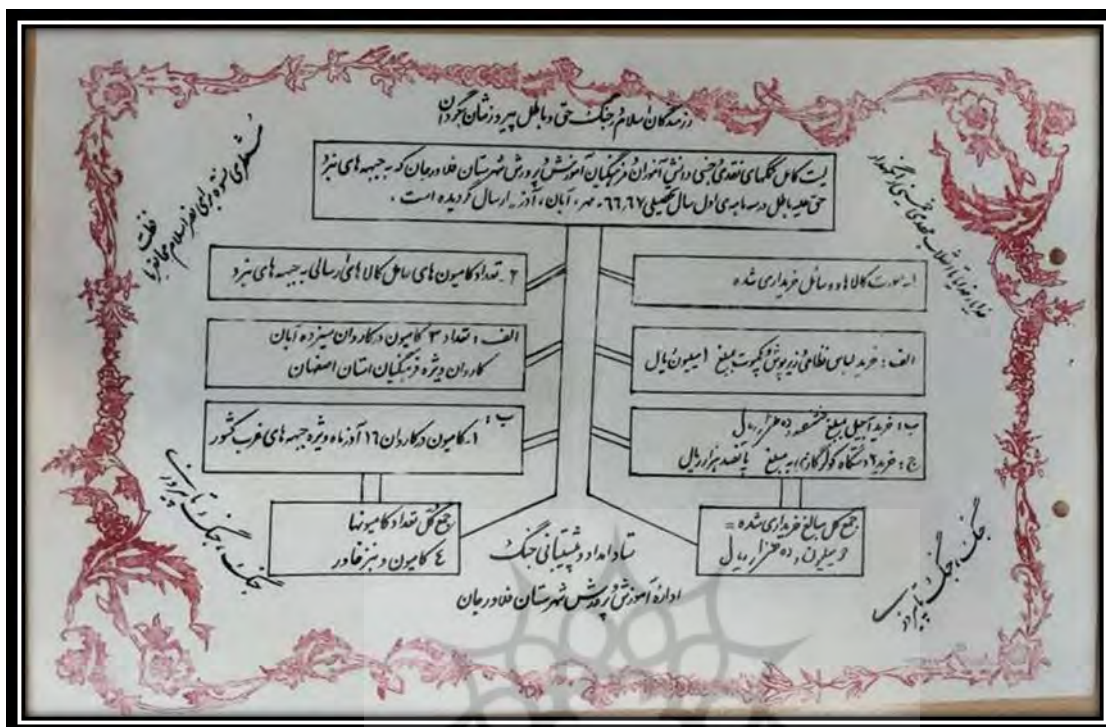
انصاری، زهرا، «بررسی نقش زنان در حوزه دفاع مقدس و انعکاس آن در آثار نویسندگان زن»، پایان‌نامه، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی. کارشناسی ارشد، ۱۳۹۵.

میری، ثمر، «بررسی نقش زنان در دفاع مقدس براساس خاطره نوشت یکشنبه آخر (خاطرات معصومه رامهرمزی)»، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۱۳۹۸، دوره ۵، شماره ۲(۱۸)، صص ۴۹-۶۸.

شریف‌پور، عنایت‌الله، لشکری، فاطمه، «بررسی نقش زنان در چند داستان کوتاه دفاع مقدس»، نشریه ادبیات پایداری، دانشگاه باهنر کرمان، ۱۳۸۹، س ۱، ش ۲، صص ۱۶۹-۱۸۸.

رحیمی پردنجانی، ابراهیم، آل مؤمن دهکردی، نرگس، «آسیب شناسی تاریخ شفاهی زنان در دفاع مقدس»، مجله پژوهش‌های تاریخ شفاهی، ۱۴۰۱، دوره ۲، ش ۱، صص ۶۱-۷۰.

جمشیدی‌ها، غلامرضا، حمیدی، نفیسه، «تجربه زنانه از جنگ»، پژوهش‌نامه زنان، ۱۳۸۶، دوره ۵، شماره ۲، صص ۸۱-۱۰۸.

آمار کمک‌های مردمی اداره آموزش و پرورش فلاورجان به جبهه‌های جنگ

(ساکما، ۲۴/۲۲۰۲۳/۹۷: ۳۹)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بسمه تعالی

شورای همیاری اسلامی

مینادشت

هدایای روستای مینادشت اصفهان به جبهه

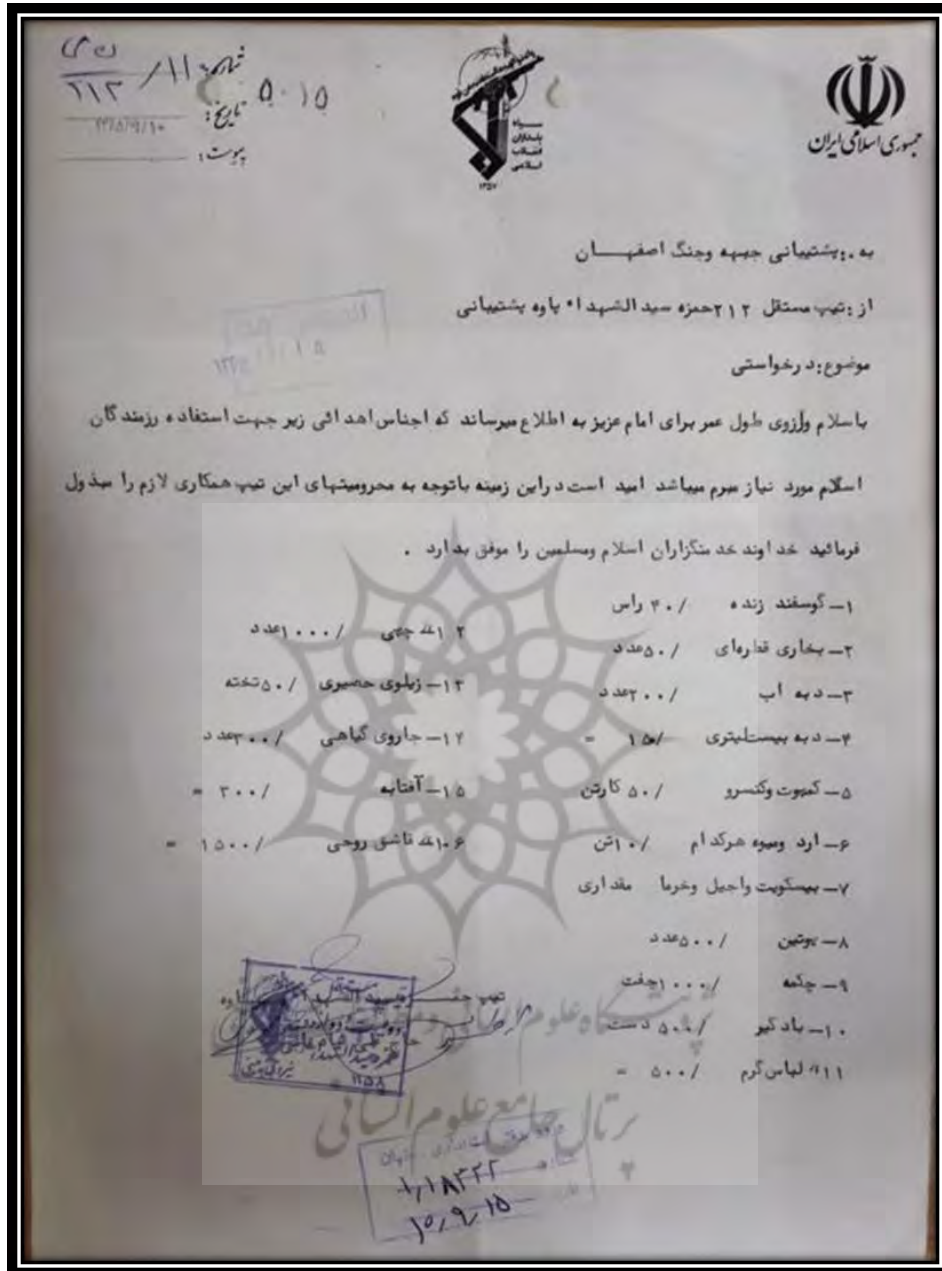
شماره: ۹۴۰۱۳۲۱
تاریخ: ۱۳۶۲

ردیف	توضیح هدایه	تعداد	نوع هدایه	مبلغ
۱	وانت تبرع	۲۱	کون حال	۱۰۰۰ عدد
۲	آرد	۲۲	لیکتر	۲۰ دست
۳	سای	۲۳	تایم کار	۱۲ دست
۴	نان	۲۴	اورکت	۲ عدد
۵	برشغال	۲۵	سطلی پودینگ	۲۷ عدد
۶	ماست	۲۶	تایم آیدرکت	۴ عدد
۷	سبزی	۲۷	نوروزی	۵۰ عدد
۸	توت	۲۸	سبزی	۵۰ کیلو
۹	پودر نشستر	۲۹	سبزی	۸ عدد
۱۰	عطر	۳۰	توت	۷ عدد
۱۱	خراب پشم	۳۱	دارو	۵ کیلو
۱۲	کمان پشم	۳۲	سبزی	۱۵۰ عدد
۱۳	آجیل	۳۳	سبزی	۳۰ عدد
۱۴	ریسکرم	۳۴	سبزی	۳۰ عدد
۱۵	قند	۳۵	سبزی	۲۰۰ عدد
۱۶	چراغ واور	۳۶	سبزی	۲۰۰ عدد
۱۷	کیمیت	۳۷	سبزی	۱۰۰ عدد
۱۸	لبان آجری	۳۸	سبزی	۱۲۰ عدد
۱۹	دانه پودینگ	۳۹	سبزی	۵۰ عدد
۲۰	آبجو	۴۰	سبزی	۵۰ عدد

توجه: دست‌نویس‌ها در کنار جدول قرار گرفته‌اند. همچنین یک امضا در پایین جدول دیده می‌شود.

لیست هدایای روستای مینادشت اصفهان به جبهه

(ساکما: ۹۷/۲۹۳/۲۲۰۲۸:۲۰)

درخواست تیپ ۲۱۲ حمزه سید الشهداء جهت تهیه اقلام و کالاها به ستاد پشتیبانی جنگ

(ساکما: ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱: ۲۴)

جمهوری اسلامی ایران
ستاد کمک‌رسانی جبهه و جنگ
کاروان وحدت اصفهان
تلفن: ۶۶۰۶۶ - ۶۹۱۱۸ - انبار ۶۲۰۵۰

تاریخ: ۶۵/۹/۱۳
شماره: ۸۹
پیوست: —

۸۹
(هستاد و نهج کاروان)

از: کاروان وحدت اصفهان
ب: —

موضوع: لیست اجناس اهدایی کاروان رهدون به جمع‌های نود ۶۵/۹/۱۳

ردیف	اجناس اهدایی	تعداد	مبلغ ریال	ردیف	اجناس اهدایی	تعداد	مبلغ ریال
۱	ماشین برهانور کوشگاه	۱۹	۲۴۰۰۰۰	۱۹	نان خشک	۵۵۰۰	۸۲۵۰۰۰
۲	آب و شکر کوشگاه	۲۰	۱۰۰۰۰	۲۸	رادیو رستگاری	۴	۲۵۰۰۰
۳	لذت‌مزد کوشگاه	۲۱	۱۲۰۰۰	۲۹	نیم نوزاد و کفش	۲	۲۰۰۰۰
۴	زانت نیناز کوشگاه	۲۲	۸۸۰۰۰	۳۰	جوخ لوت بریک	۱	۸۰۰۰۰
۵	جیب‌زنی کوشگاه	۲۳	۱۳۰۰۰	۳۱	جیمین بیگانه	۲	۳۰۰۰۰
۶	ماین	۲۴	۳۰۰۰۰	۳۲	شمع	۱۵	۴۵۰۰۰
۷	نمای بارزین	۲۵	۳۰۰۰۰	۳۳	حلو روده	۱	۵۵۰۰۰
۸	والتز	۲۶	۱۳۳۰۰	۳۴	جمع	۱۰	۳۱۰۰۰
۹	مسام صحرایی	۲۷	۲۰۸۰۰۰	۳۵	سپارکس	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۰	پلاستیک طمانی	۲۸	۹۸۰۰۰	۳۶	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۱	جیمین	۲۹	۹۰۰۰۰	۳۷	سپارکس	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۲	بشو	۳۰	۱۵۰۰۰	۳۸	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۳	لباس نساجی	۳۱	۳۱۸۴۰۰	۳۹	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۴	لباس نساجی	۳۲	۱۰۰۰۰	۴۰	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۵	شکریت	۳۳	۲۵۸۷۲۰۰۱۶۱۷	۴۱	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۶	آستین پلاستیکی	۳۴	۱۰۰۰۰	۴۲	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۷	بازی بچه‌ها	۳۵	۱۶۳۰۰	۴۳	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰
۱۸	سیانک	۳۶	۶۷۵۰۰	۴۴	کلیه	۱۰	۳۱۰۰۰

اصفهان - چهارراه و قاضی - شهرداری سابق دفتر کاروان وحدت

اجناس اهدایی کاروان وحدت به جبهه

(ساکما: ۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱: ۶۸)

((بسمعالمی))

صورت نوشت افزار مورد لزیم گردان ۱۲۲ تیپ ۲ ل ۷۷

۳ بند	۱- کفاند خط دار
۵ بسته	۲- کفاند استمیل
۱۰ کیلو	۳- کفاند ماشین
۰۰ عدد	۴- خودکار مختلف
۵ حلقه	۵- سنوار چسب بزرگ
۴ بسته	۶- کاربن مشکس
۴ بسته	۷- کاربن آبی
۲ جلد	۸- دفتر ۲۰۰ برگ
۰۰ عدد	۹- گوشه
۱۰ بسته	۱۰- اسنجاج میخس
۰۰ تئاسی	۱۱- پاکبختس
۵ بسته	۱۲- میخ منگه کوچک و بزرگ
۱۰ عدد	۱۳- مداد مشکس
۵ عدد	۱۴- پاک کن

۱۴ قلم نعل

شهرستان گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

اقلام نوشت افزار مورد احتیاج گردان ۱۲۲ تیپ ۲ ل ۷۷

(ساکما: ۵۹/۹۷/۲۹۳/۵۸۸۱)